

Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

15 | 2011

Zakonoslovje

Modeli razmerij med državo in krščanskimi verskimi skupnostmi v evropskem prostoru

Zgodovinska, doktrinarna in pozitivnopravna perspektiva

*Models of Relationships between State and Christian Religious Communities in
European Region. Historical, Doctrinaire and Legal Perspective*

Jaka Pengov

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/2035>

DOI: 10.4000/revus.2035

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 10 juin 2011

Number of pages: 95-107

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Jaka Pengov, « Modeli razmerij med državo in krščanskimi verskimi skupnostmi v evropskem prostoru », *Revus* [Spletna izdaja], 15 | 2011, Datum spletne objave: 10 juin 2013, ogled: 04 mai 2019. URL : <http://journals.openedition.org/revus/2035> ; DOI : 10.4000/revus.2035

All rights reserved

Jaka Pengov

Modeli razmerij med državo in krščanskimi verskimi skupnostmi v evropskem prostoru

Zgodovinska, doktrinarna in pozitivnopravna perspektiva

Razmerja med verskimi organizacijami (skupnostmi oziroma cerkvami) in nosilci javne oblasti (državo) so eno osrednjih gibal razvoja evropske družbe v zadnjih stoletjih. V svojem prispevku k obsežnemu znanstvenemu opusu o tem področju družbene resničnosti se omejim na razmerje med državo in verskimi skupnostmi krščanskega občestva. V prvem delu se posvetim različnim pravnofilozofskim učenjem in teološkim doktrinam o razmerju med cerkvijo in državo po posameznih najpomembnejših krščanskih veroizpovedih (rimokatoliški, pravoslavni in protestantski). V drugem delu orišem in nato podrobneje predstavim najpomembnejše modele razmerij med (krščanskimi) verskimi organizacijami in državo na prostorih, kjer največja verska skupnost pripada krščanskemu občestvu. Bralcu slikam pestrost različnih pogledov na državo in pravo po posameznih krščanskih veroizpovedih ter potrdim pogosto slutnjo, da med avtentičnim krščanskim naukom in njegovo manifestacijo v praktičnem življenju resnično obstoji velik razkorak.

Ključne besede: cerkev in država, krščanstvo, modeli razmerja med cerkvijo in državo, verska organizacija, financiranje verskih skupnosti, dvojnost duhovnega in posvetnega, državna cerkev, ločitev cerkve in države

1 ZGODOVINSKA DEDIŠČINA

1.1 Avtentični krščanski nauk o razmerju med duhovnim in posvetnim

Svetopisemskemu krščanstvu se zdita tako pravo kot država »povsem daleč od Boga, povsem nebistvena in povsem nična.«¹ Ne išče odgovora na vprašanje, kaj je prav(o), kajti pravo in nepravo sta združena v grešnosti tostranskega življenja. Trpeti krivico ali imeti prav, je brez pomena, saj je oboje nebistveno. Izvirno krščanstvo namesto prava in pravičnosti v osrčje medčloveških odnosov postavi ljubezen. Pozemeljska človeška skupnost ni nikakršna pravna skupnost, kajti pravo je vsebinsko votlo in zato ne more predstavljati ciljne medčloveške vezi.²

V *Govoru na gori* iz Evangelija po Mateju (Mt, 5-7), ki predstavlja etično ustavo Nebeškega kraljestva, Jezus predstavi svoje razumevanje

razmerja med duhovnim in posvetnim: »Blagor ubogim v duhu, zakaj njih je nebeško kraljestvo,« (Mt 5, 3) izraža nepomembnost hlepenja po zemeljskih dobrinah in navezovanja nanje. Takšno učenje očitno nasprotuje smislu in vsebini pravil temeljnih področij civilnega prava, obligacijskega (ki od rimskega prava dalje zagotavlja obširno pravno varnost v procesih menjave dobrin na trgu in tako pripomore k saturaciji »hlepenja po zemeljskih dobrinah«) in stvarnega (varstvo naj-ožje premoženjske sfere, zlasti posesti na stvari, s čimer ljudem omogoča trajno »navezovanje na zemeljske dobrine«). Jezusu je bila tuja vrhovna pravna vrednota pravičnosti: »Blagor tistim, ki so zaradi pravičnosti preganjani, kajti njihovo je nebeško kraljestvo.« (Mt 5,10). O sodbah in (raz) sojanju v zadevah drugih pa: »Ne sodite, da ne boste sojeni! S kakršno sodbo namreč sodite, s takšno boste sojeni, in s kakršno mero merite, s takšno se vam bo merilo.« (Mt 7,1-2). Ugotoviti moremo, da svetopisemske besede razgaljajo Jezusovo brezbriznost do zasebne lastnine, pra-

1 Gustav Radbruch, *Filozofija prava*, Ljubljana, GV Založba (zbirka Pravna obzorja), 2007, 129.

2 Radbruch 2007 (op. 1), 129.

vičnega sojenja in ravnanja posvetnih oblasti ter »zemeljskih dobrin«, torej nosilnih gradnikov, na katerih je osnovana vsaka sodobna posvetna politična tvorba. Imel jih je za znatno manjvredne, če že ne za nasprotno izročilo, ki ga je širil. Radbruch opaža, da Govor na gori zavrača vsakršno upiranje zlu in nepoštenu oblasti. V nasprotnem bi namreč nepomembnemu vprašanju dali pomen, ki mu ne pritiče.³

V prepričanju, da sta za Jezusa dobrota in milost v očitni prednosti pred pravom in pravičnostjo, nas utrdi prilika o *Delavcih v vinogradu* (Mt 20, 1-16).⁴ Njena zgodba pripoveduje o hišnem gospodarju, ki je cel dan najemal delavce, da bi mu pomagali pri delu v vinogradu. Zvečer je tiste, ki jih je najel nazadnje, plačal enako kot tiste, ki jih je najel že zjutraj. Ko so učenci pobarali Jezusa, ali se mu to zdi v redu in prav(o), je učitelj nakazal popolni odklon od tega, kar danes večinsko štejemo za prav(o). Kajti: »Hočem pa tudi temu zadnjemu dati kakor tebi.« (Mt 20, 14). Bogoslovci priliko navadno razlagajo v smislu, da plačilo v božjem kraljestvu ni odvisno le od tega, koliko časa se je kdo trudil zanj, marveč v največji meri od božje volje in milosti.⁵

Jezus je zavračal hierarhično svetno oblastno organizacijo. Učencem je dejal: »Veste, da vladarji gospodujejo nad narodi in da jim velikaši vladajo. Med vami pa naj ne bo tako, ampak kdor hoče postati med vami velik, naj bo vaš strežnik, in kdor hoče biti med vami prvi, naj bo vaš služabnik, tako kot tudi Sin človekov ni prišel, da bi mu stregli, ampak da bi stregel in dal svoje življenje v odkupnino za mnoge.« (Mt 20, 25-28). V priliki *Davčni denar* (Mt 22, 15-22) je poslušalce poučil: »Dajte torej cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega.« (Mt 22, 21). Plačevanje davka (enako velja za vse obveznosti do posvetnih oblasti) je za Jezusa dolžnost v razmerju do svetnega vladarja, ki pa nikogar ne oprošča dolžnosti do Boga.⁶ Ker božje stremi k univerzalnemu in je zato v njem udeležena tudi svetna oblast, je prvo načelo (»Dajte torej cesarju, kar je cesarjeve-

ga«) le delna manifestacija drugega (»... in Bogu, kar je Božjega«). Načeli si ne nasprotujeta, le prvo je v celoti prežeto in zajeto z drugim.⁷ Dejansko bi bil veznik »a« z vsebino analizirane povedi skladnejši od veznika »in«.

1.2 (Rimo)katoliški nauk o razmerju med cerkvijo in posvetnimi oblastmi

Rimo(katoliška) cerkev se je pričela razvijati v prvih stoletjih našega štetja. Že tedaj je zasnovala nekatere od svojih temeljnih značilnosti: na eni strani pojav duhovniškega stanu, katerega pripadniki opravljajo posebne verske dejavnosti in se prav po tem razlikujejo od t. i. laikov, na drugi strani kopičenje moči škofov (episkopov), ki so nosilci najpomembnejših in vodilnih vlog v verskem občestvu.⁸ Enotnost vesoljne cerkve, ki je skozi zgodovino prerasla v močno in strogo piramidalno strukturirano družbeno tvorbo, gre pripisati zlasti njenemu značilnemu monokratičnemu elementu: vrhovni oblasti rimskega škofa. Način, s katerim je rimska kurija uveljavila nadoblast v krščanskem občestvu svojega časa je prototip razmerij med (rimo)katoliško cerkveno organizacijo in posvetnimi oblastmi v poznejših zgodovinskih obdobjih. Svojo suverenost je utemeljevala na svetopisemskem izročilu, po katerem je Jezus svojemu učencu Simonu dejal, da je Peter (aramejsko *kefa* - pomeni skalo) in da bo na njem sezidal Cerkev: »Jaz pa ti povem: Ti si Peter in na tej skali bom sezidal svojo Cerkev in vrata podzemlja je ne bodo premagala. Dal ti bom ključ nebeškega kraljestva; in kar koli boš zavezal na zemlji, bo zavezano v nebesih; in kar koli boš razvezal na zemlji, bo razvezano v nebesih« (Mt 16, 18-19).

Navedene besede je (rimo)katoliško bogoslovje razumelo v smislu, da le rimski škof poseduje ključ nebeškega kraljestva in da samo on, ki je Petrov naslednik, odloča kdo gre v nebeško kraljestvo. »Imeti ključ« pomeni imeti najvišjo oblast v vesoljni krščanski skupnosti. »Razvezati« (*solvere*) in »zavezati« (*ligare*) se razložijo kot upravičenost suverena subjekta, tj. rimskega škofa, da presoja, kdo lahko in komu ni dovoljeno

3 Radbruch 2007 (op. 1), 130.

4 Radbruch 2007 (op. 1), 129.

5 *Sveto pismo nove zaveze*, evangeliji, apostolska dela in apostolski listi, Levantinski škofijski ordinariat, Maribor, 1961, v slov. prevodu Frančiška Jereeta, Gregorija Pečjaka in Andreja Snoja, 88, op. 4.

6 *Sveto pismo nove zaveze* 1961 (op. 5), 96, op. 10.

7 Miro Cerar ml., *(I)racionalnost modernega prava*, Ljubljana, Bonex, 2001, 268.

8 Heinrich de Wall in Stefan Muckel, *Kirchenrecht*, München, Verlag C.H. Beck, 2010, 9.

vstopiti v Nebeško kraljestvo. Izrazi *skala*, *ključ* in *oblast razvezati* in *zavezati* izražajo Petrovo, s tem pa rimsko prvenstvo v vesoljni (rimo)katoliški verski skupnosti.⁹

(Rimo)katoliško bogoslovje priznava posvetnim oblastnim ustanovam in pravu relativni verski pomen. Transcendentalno krščansko pravo je Jezusova ljubezenska etika. V ta namen razglašijo hierarhično lestvico duhovnih stanov, ki vsebujejo vsak svojo nravnost, le najvišji od njih pa izraža popolnost zavezanosti krščanski ljubezenski etiki.¹⁰ Takšno pojmovanje Radbruch razume kot držo, po kateri »državo in pravo obseva le odsev verske pomenljivosti.«¹¹ Med najostrejšimi kritiki takšnega učenja je bil Martin Luther. S kot britev ostrimi besedami je nasprotoval nauku, po katerem je Odrešenik ključ za vstop v božje kraljestvo podelil izključno rimskemu škofu kot Petrovem nasledniku. Sam je zagovarjal tezo, da so ključ v rokah prav vsakega vernika.¹² O Luthro-vem učenju pišem več v nadaljevanju.

V zgodovini je krščansko občestvo najbolj delila ravno ustanova papeža. Slednji je danes v (rimo)katoliški skupnosti najvišji pravodajalec, voditelj izvršilne oblasti, vrhovni sodnik in nadzornik vesoljne (rimo)katoliške cerkve. Kot pooblaščen predstavnik Svetega sedeža lahko sklepa mednarodne sporazume (t. i. konkordate) z drugimi subjekti mednarodnega javnega prava.¹³ (Rimo)katoliška cerkev je edina verska organizacija na svetu, na čelu katere je nadnacionalna ustanova s statusom subjekta *sui generis* mednarodnega javnega prava. To vse skupaj pomeni vesoljno osrediščenost katoliškega občestva, vrh

katerega se kot »božji pooblaščenec na zemlji« diči papež v Rimu.

Za zahodno krščanstvo je bilo v zgodnjem srednjem veku značilno Avguštinovo ločevanje med *civitas dei* (božjo državo) in *civitas terrena* (posvetno ali »tostransko« državo).¹⁴ Nadaljevalo se je v »*nauku o dveh mečih*« in močno zaznamovalo (rimo)katoliško razumevanje razmerja med duhovnimi in posvetnimi oblastmi vse do sredine 19. stoletja. Po tem nauku vlada bog svetu z dvema mečema – duhovnim in posvetnim. Oba je zaupal v upravljanje papežu, ta pa je posvetnega prenesel na zemeljskega vladarja.¹⁵

Leta 1075 je papež Gregor VII. (1073-1085) izdal zgodovinsko pomemben dokument, *Dictatus Papae* (Papeške zapovedi), s katerim je na področju cerkve in laične pravne ureditve povzročil t. i. papeško revolucijo. Z njo se je Cerkev ogradiła od vpliva laikov in bolj ali manj uspela s svojim klicem po svobodi in avtonomiji.¹⁶ Dokument vsebuje 27 kratkih zapovedi, med katerimi najdemo naslednje ključne:

(1) rimokatoliško cerkev je ustanovil sam gospod Jezus, (2) le rimski škof se lahko upravičeno razglaša za vesoljnega, (3) [le] on lahko postavlja in odstavlja škofo ... (7) [le njemu je dovoljeno, da] postavlja nove zakone, v skladu s potrebami časa ... (11) papež lahko odstavlja posvetne vladarje ... (18) nobena njegova sodba ne sme biti spremenjena s strani kogarkoli in le on sam spreminja sodbe vseh drugih.¹⁷

Če je do izdaje Papeških zapovedi papež veljal za namestnika apostola Petra, se je po njih oklical za edinega namestnika Jezusa Kristusa in postal odgovoren za odrešitev vseh človeških duš. Papeške zapovedi predstavljajo eno prvih opredelitev pravnega pojma suverenosti v zgodovini.¹⁸

Od 15. stoletja naprej se je moč papeške oblasti občutno krhala. V tedanjih državah se je pričela razvijati laična birokracija, ki je bila poslušna predvsem svetnemu vladarju (še posebej v

9 Sveto pismo nove zaveze 1961 (op. 5), 78 - 79, op. 13 in 14.

10 Radbruch 2007 (op. 1), 130.

11 Radbruch 2007 (op. 1), 130.

12 Christoph Stroh, *Ius divinum und ius humanum. Reformatorische Begründung des Kirchenrechts*, v: Gerhard Rau, Hans-Richard Reuter in Klaus Schlaich (ur.), *Das Recht der Kirche (drugi zvezek) – Zur Geschichte des Kirchenrechts*, Gütersloh, Kaiser/Gütersloher Verl.-Haus, 1995, 132.

13 Rado Kušej, *Cerkveno pravo katoliške cerkve (s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev)* – Dodatek: pregled virov, ustavnih in upravnih načel cerkvenega prava pravoslavne cerkve, Ljubljana, Založba juridične fakultete, 1927, 212.

14 De Wall in Muckel 2010 (op. 8), 12 in 13.

15 De Wall in Muckel 2010 (op. 8), 13.

16 Herbert Kalb, Richard Potz, Brigitte Schinkele, *Religionsrecht*, Dunaj, Universitätsverlag, 2003, 8.

17 Navajam po Cerar 2001 (op. 7), 196.

18 Cerar 2001 (op. 7), 197.

Angliji, Franciji in Španiji).¹⁹ V letih 1869 in 1870 je papež Pij IX. (1846-1878) sklical *I. Vatikanski koncil*, s katerim je hotel obnoviti (posvetno) moč in vpliv (rimo)katoliške cerkve. Na njem so najvišji cerkveni dostojanstveniki sprejeli nekaj pomembnih postulatov o položaju Cerkve v tedanji družbi: država je naravna popolna družba (*societas perfecta naturalis*) in skrbi za javni blagor ljudi, duševni blagor pa je le zaveza človeka z Bogom. Ker je Bog najvišji cilj človeka, je država s stališča Cerkve dolžna ščititi in pospeševati vero. (Rimo) katoliška cerkev kot od Boga ustanovljena popolna družba želi biti najpomembnejša javnopravna korporacija in v vsaki državi prirejena državnii organizaciji. Na koncilu so zasnovali pozneje uveljavljeno tezo o prijateljskem odnosu med cerkvijo in državo, a vztrajali, da se državna suverenost ne more raztezati na področje vere. Podprli so t. i. konfesionalne države (ki so v svojih ustavnih dokumentih za državno cerkev priznale (rimo) katoliško skupnost v državi), verske svobode na dogmatski ravni niso sprejeli, a ji iz politično-pragmatičnih razlogov niti niso mogli ugovarjati. Na koncilu so ponovno utrdili prastaro krščansko krilatico, po kateri morajo verniki (in tako tudi cerkvene organizacije v posameznih državah) Boga ubogati bolj kot ljudi (tj. nosilce posvete politične oblasti).²⁰

Med letoma 1962 in 1965 je potekal *II. Vatikanski koncil*. Sklical ga je papež Janez XXIII. (1958-1963), dokončal Pavel VI. (1963-1978). Eden najpomembnejših dosežkov koncila je bilo priznanje protestantov in anglikancev v anglo-ameriških in skandinavskih deželah za »brate v Gospodu«. Zavzeli so se tudi za tesnejše sodelovanje s pravoslavnim občestvom.²¹ Stresu se zdi odločilno, da je Cerkev opustila stališče, da je kot popolna družba suverena in je tudi na področju verskih zadev sprejela večjo vlogo posvete oblasti. Odločila se je za umik v civilno družbo, kjer želi igrati odločilno vlogo. Osvobodena državnega okvira se Cerkev namreč lažje posveča svoji temeljni pastirski dejavnosti. Strokovnost

upravljanja prepušča državi, sama pa bedi nad moralnostjo. Temelj razmerja z državnimi oblastmi odslej postane spoštovanje človekovih pravic, kamor spada tudi svoboda veroizpovedi, zato mora država Cerкви dovoliti širjenje njenega družbenega nauka in ji omogočiti, da se prosto izreka o vseh političnih zadevah moralne konotacije. Pokoncilski Cerkev od države pričakuje svetovnonazorsko nevtralnost, kar pa ne pomeni, da je lahko država vrednotno nevtralna, kajti spoštovati mora vrhovno načelo človekovega dostojanstva, na katerem je zgrajena. Današnja (rimo) katoliška cerkev je po Stresovem mnenju ena najbolj vnetih zagovornic človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Z moderno socialno državo si Cerkev želi plodnega sodelovanja posebej na tistih področjih, ki so jima skupna: vzgoja, izobraževanje ter socialne in karitativne dejavnosti.²²

Pozornost, ki jo posvečam (rimo)katoliškemu odnosu do posvete oblasti ni zanemarljiva. Korenini v dejstvu, da druge krščanske skupnosti niso imele tako pestrih in spreminjajočih se odnosov do javnih oblasti, poleg tega (rimo) katoliška cerkvena organizacija beleži dva tisoč let neprekinjenega obstoja in razvoja. Vprašanje razmerja med cerkvijo in državo je v matrici katoliške teologije, kar je zlasti posledica dejstva, da je ta verska skupnost tudi sama vzpostavila posveto oblastno organizacijo, ki je zaradi svojih holiističnih teženj že po naravi stvari v konfliktu s podobnimi posvetnimi strukturami. (Rimo)katoliška cerkev našega časa se je v večini držav umaknila v civilno družbo, ki ji zagotavlja večjo avtonomijo kot tesnejša povezanost z državo.

Zdi se, da nekoliko protislovno zvenita zahteva (rimo)katoliške cerkve po čim večji (nazorski, ideološki in socialno-politični) nevtralnosti države, kar je eden temeljnih postulatov političnega liberalizma, in hkrati ostra kritika slednjega, če ravno je prav ta odločilni dejavnik zagotavljanja verske svobode in pluralizma. Zato si postavim izzivalno retorično vprašanje: če (rimo)katoliška cerkev zahteva minimalno in vsebinsko izpraznjeno državo, zakaj potem tudi država ne bi smela pričakovati, da bo (rimo)katoliška cerkev povsem ravnodušna do zadev političnega življenja, kot izhaja iz svetopisemskega izročila?

19 Nenad Vitorović, Od evangelija do krščanske države in nazaj, v: Martin Luther: *Izbrani spisi*, prevedli Nenad Vitorović, Martin Benedik in Nada Grošelj, Ljubljana, 2001, 37-39.

20 Kušej 1927 (op. 13), 38 - 41.

21 Marjan Smrke, *Svetovne religije*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 2001, 255 in nasl.

22 Anton Stres, *Cerkev in država*, Ljubljana, Družina (Zbirka Pravičnost in mir), 1998, 15 - 30.

1.3 Pravoslavni nauk o razmerju med cerkvijo in posvetnimi oblastmi

Pravoslavni nauk o odnosu duhovne do posvetnih oblasti temelji na učenju zgodovinarja in bogoslovca na dvoru cesarja Konstantina Velikega, *Evzebija iz Cezareje* (okoli 260-340). Učenjak je avtor miselnega sestava o vzajemnem razmerju med cerkvijo in posvetnimi oblastmi. Evzebij uči, da je posvetni vladar v krščanskem občestvu božji namestnik na zemlji. Je pralik pravičnosti in ljubezni do vsega človeškega. Takšnega vladarja mora krščanska cerkev razumeti kot svojega varuha, ki ohranja enotnost vere in omejuje njeno avtoriteto na duhovno področje ter bedi nad krščansko resnico in redom v Cerkvi. Vse dokler je posvetni vladar tudi sam vernik, je podrejen duhovnemu vodstvu Cerkve.²³

Tesna zračenost duhovne in posvetnih oblasti izvira iz rimskega imperija kot prototipa absolutne države in se v zahodnem delu imperija zaradi nastanka zgodnje fevdalne oblastne razcepljenosti ni mogla nadaljevati.²⁴ V bizantinskem imperiju vse do njegovega razpada ni bilo govora o kakršnikoli dvotirnosti duhovne in posvetnih oblasti, ki je tako močno označila kulturni prostor zahodnega krščanstva. Modelu enotne oblasti, na čelu z vsemogocnim vladarjem navadno rečemo *cezarpapizem*. Za njegov razvoj je odločilen nastop vladavine cesarja Justinjana (527 - 565), saj je bil skupaj s svojimi nasledniki ne le zaščitnik, marveč tudi glavni upravitelj Cerkve.²⁵ Šlo je za nekakšen sakralni absolutizem, kjer je cesar med drugim vodil škofovske sinode in sankcioniral odločitve škofov. Kot *sacerdos imperator* (sveti poglavar) je zasedal veliki škofovski prestol in nadziral financiranje ter potek verskega življenja v svojem imperiju. Da bi ujeli duha tedanjega časa in prostora, velja primerjalno nekaj malega

navreči o sunitiski politični teoriji kalifata v obdobju po razširitvi islamskega izročila v 7. stoletju: tudi po njej je bil vladar namestnik oziroma zastopnik božjega odposlanca (Mohameda), kasneje pa kar Boga samega. Kalif je poglavar verske skupnosti in kot imam vodi petkovo javno bogoslužje. Dualizem duhovnega in posvetnega je za Koran in šeriatsko pravo nepredstavljiv, ločitev verskih od političnih institucij pa spodkopavanje temeljev klasične islamske teologije.²⁶

Pravoslavno bogoslovje pripisuje božji izvor tako Cerkvi kot državi. Prva izvira od Boga neposredno, druga posredno.²⁷ Duhovna in posvetna oblast sta povezani kakor telo in duša, zato sta koristni le tedaj, ko delujeta složno.²⁸ Cerkev je poleg države samostojna pravna osebnost in njeno pravo tvori del celotnega državnega prava.²⁹ Ker sta tako Cerkev kot država božjega izvora, se mora državni red spoštovati kot manifestativna oblika božjega in odredbam predstavnikov svetne oblasti je obvezno slediti. Cerkev in država sta druga od druge neodvisni in opravljata bistveno različne naloge: država skrbi za urejeno življenje in blagor državljanov, Cerkev skrbi za vsakega svojega člana kot za posamezni del Kristusovega telesa in ga kot takega želi za vekomaj združiti z Bogom. Stik med Cerkvijo in državo je neizogiben, saj so verniki hkrati tudi državljani. Prav zato je potrebno njuno sodelovanje, podpora in vzajemno spoštovanje medsebojne neodvisnosti. Pravoslavna cerkev nikoli ni terjala premoči nad državo, a je obenem vedno ostro nasprotovala vmešavanju nosilcev svetne oblasti v svoje notranje zadeve.³⁰ Pravoslavna doktrina temelji na zavedanju, da državi (če ne drugega) že praktična modrost veli, da proti Cerkvi ne nastopa sovražno, saj je bolj navezana na njeno moralno podporo, kakor Cerkev na državno. V zgodovini, v veliki meri še danes, je pravoslavna cerkev v svojo izključno pristojnost štel širjenje verskega nauka in krščanske etike, božjo službo, zakramente, notranjo cerkveno upravo ipd. K zadevam mešane pristojnosti med drugim uvrščajo

23 Metoda Orehar, Svoboda religije proti ločitvi države in religije, v: Lovro Šturm (ur.), *Cerkev in država – pravna ureditev razmerja med državo in cerkvijo*, Ljubljana, Nova revija, 2000, 22, op. 10.

24 Sergij Vilfan, Državno cerkveno pravo, v: *Simpozij katoliška Cerkev v slovenski politiki in kulturi 1890-1941*, Zbornik Cerkev, država in politika 1890-1941, Ljubljana, Slovenska Matica, 1993, 9.

25 David Knowels in Dimitri Obolensky, *Zgodovina Cerkve (2. knjiga) – Srednji vek (600 - 1500)* v slov. prevodu Jožeta Dolenca, Ljubljana, Družina, 1991, 76.

26 Kalb, Potz, Schinkele 2003 (op. 16), 7 in 8.

27 Cerar 2001 (op. 7), 266.

28 Miro Cerar ml., *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti, 2. izdaja*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 1996, 83.

29 Kušej 1927 (op. 13), 630.

30 Kušej 1927 (op. 13), 630.

določanje cerkvenih okrožij, ustanavljanje episkopij, uvajanje praznikov, različne naloge v zvezi z vzgojo in izobraževanjem.³¹

Odsotnost zgodovinske dvotirnosti duhovne in posvetnih oblasti v državah pravoslavnega kulturnega prostora je razlog, da nikoli ni bilo (občutnih) napetosti med cerkvijo in državo. Stoletja dolgo je duhovno in posvetno predstavljalo nedeljivo celoto. Do spoznanja o dvojnosti in odcepitve verskih skupnosti od države, je v resnici prišlo šele z nastankom ustavnih vladavin v 19. in 20. stoletju. Vendar je ločitev Cerkev od države in pravoslavnem kulturnem prostoru nekoliko drugačna kot v vzhodnih demokracijah, saj je po propadu realsocialističnih režimov konec osemdesetih let 20. stoletja odnos političnih oblasti do verskih skupnosti, še posebej pravoslavne, na teh področjih izrazito pozitiven. Ne gre le za deklarativno, marveč za substancionalno sodelovanje ter tesno povezovanje pravoslavnih in državnih oblastnih struktur.

1.4 Protestantski nauk o razmerju med cerkvijo in posvetnimi oblastmi (s poudarkom na luteranstvu)

Reformatorska gibanja sovpadajo z razkromom enotnega, duhovno-svetnega *corpus christi-anum* v srednjem veku in nastankom zgodnje-moderne teritorialne države.³² Reformatorji so hoteli ponovno vzpostaviti neposreden stik človeka z bogom in zato zaničali utemeljenost posebne cerkvene organizacije, ki bi opravljala vlogo posrednika in tolmača božje misli.³³ Martin Luther (1483 - 1546) je trdil, da mora kristjan v državi živeti kakor v tujini. Pravo in država imata le začasen in prehodni pomen, zato sta nebitvena. Če je (rimo)katoliška cerkev še cenila pravo, zlasti zaradi kanonskega prava, ki naj bi bilo božjega izvora, pa protestantje zavračajo svetost kršnegakoli od človeka postavljenega prava.

Luther je obudil Avguštinovo učenje o dveh cesarstvih in zapisal, da božjemu cesarstvu pripadajo vsi, ki »imajo Svetega duha v srcu, ki nikomur ne zadenejo krivice, vsakogar ljubijo ter veseli in radi prenašajo krivico. Njim Bog ne vlada z zakoni, temveč skozi Svetega duha.«³⁴ Osredoto-

čenje na »duhovno cerkev« (skupnost vernikov, ki ne potrebujejo posvetne organizacije) še ne pomeni razvrednotenja svetne vladavine in človeških zakonov, saj je svetna oblast po njegovem učenju na svojem področju povsem neodvisna od verskih nagnjenj.

Čeprav je Luther utemeljil razlikovanje med svetnim in božjim cesarstvom ter prvo imel le za prehodno in nepomembno, je »svojo« Cerkev tesno navezal na tedanje posvetne teritorialne organizacijske strukture.³⁵ Razloga sta dva. Prvi tiči v Luthrovem nasprotovanju hierarhičnemu odnosu med klerom in laiki. Zagovarjal je univerzalnost duhovništva: »Vsak kristjan je duhovnik.«³⁶ Razlagalec Biblije ni hierarhična cerkev, temveč vsakdo iz skupnosti vernikov.³⁷ Ker so učile, da je duhovnik vsak kristjan, protestantske verske skupnosti potemtakem niso imele dogmatskih zadržkov, ko so Cerkev tesno navezale na posvetno oblast deželnih gospodov. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da si je Luther za svetnega vladarja predstavljal le kristjana.³⁸ Drugi razlog navezave protestantskih cerkva na teritorialno svetno oblast je v dejstvu, da so reformatorji prav v deželnih gospodih našli pomembne zaveznike v boju zoper univerzalno papeško nadoblast v Rimu.³⁹ Deželni gospodje so postali cerkveni poglavarji. Svetna oblast je v veliki meri prevzela naloge katoliške hierarhične organizacije.⁴⁰ Ni težko ugotoviti, da je nova duhovniška funkcija svetnim oblastnikom ugajala, saj so tako pridobili dodatno pristojnost in se še bolj legitimirali v očeh svojih podanikov.

Številni avtorji menijo, da je bil (luteranski) protestantizem zgodovinsko prvi, ki je zahteval ločitev posvetnih oblasti od verskih. Kot sem prikazal v gornjih vrsticah, mu to skozi zgodovino ni najbolj uspelo, saj so protestantske cerkve pone-

Staat und Kirche – Eine Geschichte von der Antike bis zur Gegenwart, Dunaj, Verlag C.H.Beck, 1997, 104.

35 Claus D. Classen, *Religionsrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, 5.

36 Navedeno po Smrke 2001 (op. 21), 225.

37 Smrke 2001 (op. 21), 225.

38 Radbruch 2007 (op. 1), 232.

39 Radbruch 2007 (op. 1), 232.

40 Olivia F. Robinson, David T. Fergus, William M. Gordon, *European Legal History – sources and institutions*, London, Edinburgh, Dublin, Butterworths, 2000, 181.

31 Kušej 1927 (op. 13), 678.

32 Strohman 1995 (op. 12), 119.

33 Cerar 1996 (op. 28), 84.

34 Avtorjev prevod, navedeno po Reinhold Zippelius,

kod še danes državne cerkve. Vendar ne gre pozabiti, da je v središču reformacije stala zahteva po omejitvi posvetne oblasti krščanskih cerkva, zlasti (rimo)katoliške. Reformatorji so si želeli povratka k evangelijskim izhodiščem, tj. k pastirskemu poslanstvu krščanskih duhovnikov. Menim, da je namesto ukoreninjenega prepričanja, da so protestanti prvi zahtevali ločitev cerkve in države, bolje učiti, da so v resnici ostro zavračali in zaničevali kakršnokoli spogledovanje cerkvenih dostojanstvenikov s posvetnimi oblastnimi vzvodi. Tega niso utemeljevali s potrebo po dvotirnosti oblasti ali omejevanjem državne sfere, marveč z začasno bistvenostjo, a končno nebistvenostjo kakršnekoli svetne organizacije in tostranskega življenja. Karl Marx je leta 1843 o Luthru zapisal: »[Luther] je farje spremenil v laike, ker je laike spremenil v farje. Osvobodil je človeka vnanje religioznosti, ker je religioznost spremenil v človekovo notranjost. Telo je emancipiral okovov, ker je okoval srce«.41

O kalvinizmu bodi dovolj zapisati, da je zahteval vzpostavitev teokratske države. Jeanu Calvinu (1509 - 1564) je to za kratek čas uspelo v delu današnje Švice.42 Kalvinizem je zahteval neodvisnost Cerkve v razmerju do države in hkrati hotel uveljaviti božansko avtoriteto cerkvenih dostojanstvenikov. Ostro je nasprotoval temu, da bi posvetne oblasti opravljale verske zadeve. Calvin je bil prepričan, da morala in vera opravičujeta vsakršen poseg Cerkve v državne zadeve.43 Vzpostaviti je hotel »krščansko politijo«, ki bi jo Luther bržkone označil za protislovno. Ker je za takšno ureditev nujna vzporedna vlada uradnikov in duhovnikov, morajo ti vzajemno sodelovati. Po Calvinovem nauku se mora vsak zemeljski oblastnik zavedati, da so njegova usta instrument božje resnice, zato mora vedno ravnati po Svetem pismu.44 Luther je želel omejiti »človeško

sfero« prava, Calvin pa zahteval, da se le-ta ravna po temeljnih načelih Svetega pisma.45

Anglikanska cerkev je svojevrsten primer protestantizma. Po izpovedi je blizu reformirani cerkvi, njeno bogoslužje in ureditev pa se gibata med protestantskim in katoliškim. Od leta 1534 je ločena od (rimo)katoliške cerkve.46 Angleški parlament je tedaj določil, da monarh »*justfully and rightfully is and ought to be the Supreme Head of the Church of England*«.47 V Angliji je reformacija v svojem bistvu pomenila prehod papeške oblasti na kraljevo instance. Takšno stanje so najprej utemeljevali z različnimi zgodovinskimi argumenti, pozneje pa izhajali iz načela teritorialne suverenosti.48 Angleški kralj je po dolgem obdobju, ki ga je zaznamoval politični dualizem srednjega veka, postal edini vir zakonodajne in izvršilne oblasti ter najvišji organ, ki so mu podaniki dolžni brezpogojno poslušnost.49

2 SODOBNA POZITIVNOPRAVNA REALNOST

2.1 Splošno o izbranem sistemu modelov razmerij med verskimi organizacijami in državo

V tem poglavju prikažem kakšno razmerje ali več vrst razmerij med krščanskimi verskimi skupnostmi in državo je tipično za posameznega od versko-kulturnih krogov, ki jih motrim v tem prispevku. Naukov in modelov o tipih in sistemih razmerij med verskimi organizacijami in državo je veliko. Za potrebe tega prispevka sem moral izbrati določen teoretski sestav modelov, ki se mi je

41 Karl Marx, Prispevek h kritiki Heglove pravne filozofije, v: Karl Marx, Friderich Engels in Vladimir Iljič Lenin, *O religiji in cerkvi (izbor besedil)*, izbor, ureditev in uvodni študiji Marko Kerševan, Ljubljana, Komunist (zbirka Temelji, XIV. Zvezek), 1980, 98.

42 mrke 2001 (op. 21), 226.

43 Robinson, Fergus, Gordon 2000 (op. 40), 181.

44 Tomaž Jurca, *Dva meča – novo razmerje moči med Cerkvijo in državo*, Ljubljana, Studia humanitatis, 2010, 160 - 161.

45 Strohm 1995 (op. 12), 170.

46 Ksenija Dolinar in Seta Knop (ur.), *Leksikon Cankarjeve založbe (dopolnjena 3. izdaja)*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1998, s.v. *anglikanska cerkev*.

47 »Upravičeno in polnomočno določen za vrhovnega poglavarja anglikanske (državne) cerkve« (avtorjev prevod). Christian Hillgruber, *Staat und Religion – Überlegungen zur Sekularität, zur Neutralität und zum religiösweltanschaulichen Fundament des modernen Staates*, Lübeck, F.Schöning, 2007, 19.

48 Alexander Freiherr v. Campenhausen, *Staatskirchenrecht*, München, C.H.Beck's Verlagsbuchhandlung, 1996, 12.

49 Jurca 2010 (op. 44), 174.

zdel dovolj vseobsegajoč. Uporabil sem tistega, ki ga predlaga profesor *Winfried Brugger*.⁵⁰

2.1.1 Model zavračanja verskih organizacij s strani države (M1)⁵¹

Politični režim je protiversko nastrojen, bodisi v svoji ideologiji in ustavnih dokumentih bodisi (le) v praksi političnega vsakdana. Verske skupnosti lahko prisili, da gredo »pod zemljo« ali pa jih namerava povsem izločiti iz družbe. Model ima več podvrst: a) militantni sekularizem, ki si ne prizadeva le za izločitev, marveč kar za nadomestilo verskega čustva s sekularnim načinom življenja, b) omikan »boj« za sekularni način družbenega življenja in c) nasprotovanje konkretni veroizpovedi.

2.1.2 Model popolne ločitve države in verskih organizacij (M2)

Gre za obliko ameriške doktrine o t. i. zidu ločitve (*wall of separation*) med državo in verskimi organizacijami. V družbenem udejstvovanju niso dopustne izjeme od načela ločitve, če do njih vseeno pride, so redno sankcionirane. Striktna ločitev se nanaša na vsebino državne politike, ki mora biti versko popolnoma »brezbarvna«. Med državo in verskimi organizacijami ni institucionalnih povezav. Model zagotavlja močno pozitivno in negativno versko svobodo. Maksimirana negativna verska svoboda zamenja predhodno obstoječi državni paternalizem.

2.1.3 Model nepopolne ločitve države in verskih organizacij (M3)

Zid ločitve je tu nižji in lažje prehodni kot pri predhodnem modelu. Brugger ga razloži s pomočjo t. i. *Lemon testa*, ki ga je v svoji praksi raz-

vilo ameriško Zvezno Vrhovno sodišče.⁵² Z njim je bilo določeno, da morajo imeti pravni akti vseh ameriških zveznih držav sekularne temelje, učinki zakonov pa ne smejo postavljati (posamične) veroizpovedi v boljši družbeni položaj ali je zapostavljati. Nosilci javne oblasti morajo vse verske skupnosti obravnavati enakopravno.

2.1.4 Sodelovalni model (M4)

Zidu ločitve ni več. Verske organizacije in država s pridom sodelujejo. Ta model empirično najlažje prepoznamo po tem, kakšen je pravni status največjih verskih organizacij v državi. Če imajo status subjekta javnega prava in nekatera javna pooblastila, potem gre za model delitve in sodelovanja, sicer navadno ne. Verske organizacije z javnopravno osebnostjo niso del državne uprave. Ta model ne dopušča državne cerkve, ki je pogosto ustavno prepovedana.

2.1.5 Model formalne enotnosti države in verskih organizacij (M5)

Politična oblast lahko ustanovi državno cerkev ali se poistoveti z določeno veroizpovedjo. Model ima tri izpeljave: a) država se lahko tako močno poistoveti z določeno veroizpovedjo, da razmerje že meji na šesti model, b) država lahko prizna določeno veroizpoved za uradno, z večjo ali manjšo strpnostjo do ostalih veroizpovedi in c) v najmilejši obliki lahko država določenim verskim skupnostim prizna poseben zgodovinski pomen, ne da bi jim podelila kakršnekoli privilegije. Model predstavlja pet temeljnih značilnosti: i) država in verska organizacija ohranita lastni organizacijski strukturi, ii) organizaciji sledujeta različne cilje, iii) vsaka od njiju ima lasten proces odločanja, iv) verska organizacija ne posega v avtoriteto javne oblasti in v) vsakomur je zagotovljena verska svoboda.

2.1.6 Model celovite enotnosti države in verskih organizacij (M6)

Državna in verske organizacije so tesno prepletene. Pravne obveznosti se prekrivajo z verskimi dolžnostmi in omejujejo svetno oblastno avtoriteto. Model bi lahko označili za obliko teokratske vladavine. Poglavitna razlika med modeloma M5

50 Winfried Brugger, On the Relationship between Structural Norms and Constitutional Rights in Church-State-Relations, v: Winfried Brugger in Michael Karayani (ur.), *Religion in the Public Sphere – Comparative Analysis of German, Israeli, American and International Law*, Berlin, Heidelberg, New York, Springer, 2007, 31 - 33.

51 Posamezne modele, zlasti iz didaktičnih razlogov, poimenujem nekoliko drugače od Bruggerja. Vseh šest modelov pa se vsebinsko popolnoma ujema z razvrstitvijo razmerij med državo in versko organizacijo.

52 V zadevi *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602 (1971).

in M6 je v tem, da pri prvem država kljub favoriziranju določene veroizpovedi zagotavlja versko svobodo, pri drugem pa je vsaka druga veroizpoved prepovedana.⁵³

2.2 Razmerja med verskimi organizacijami in državo znotraj (rimo)katoliškega versko-kulturnega kroga

Potem ko je bilo krščanstvo v času (zatona) rimskega imperija državna religija, so bile v zgodnjem srednjem veku povezave med (rimo)katoliško cerkvijo in posvetnimi oblastmi zelo tesne, čeravno večinoma ne-institucionalne. Danes so v državah, v katerih je (rimo)katoliška cerkev največja verska skupnost, najbolj razširjeni modeli M2, M3 in M4. Prevladujeta zlasti model M2, ki izvira iz Francije, in model M4, ki je značilen za Zvezno Republiko Nemčijo (ZRN). Model M3 se pojavlja v nekaterih postsocialističnih državah.

Poglavitna značilnost francoske ureditve je načelo laičnosti države pri obravnavanju vprašanj vere in svetovnega nazora. Njegov izraz najdemo v preambulah ustav iz l. 1946 in l. 1958, v *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklaraciji o pravicah človeka in državljana) iz leta 1789 ter v *Loi relative à la séparation des Eglises et de l'Etat* ali t. i. ločitvenem zakonu iz l. 1905.⁵⁴ Laičnost francoske države izhaja iz prvega odstavka 1. člena ustave Pete republike.⁵⁵ Ločitveni zakon v 2. členu državi prepoveduje poistovetenje s katerokoli religijo.⁵⁶ Verskim organizacijam daje več avtonomije kot če bi bile vezane na državno organizacijo in finančno podporo, obenem pa jih spodbuja, da za svoj materialni položaj skrbijo (skoraj) v celoti same. Glavna naloga francoske države je, da postavi splošen okvir za delovanje

verskih organizacij, nikakor pa se ne sme vmešavati v njihovo notranjo avtonomijo.⁵⁷

Verske organizacije imajo položaj pravnega subjekta zasebnega prava (*associations culturelles*), posebej za (rimo)katoliško versko skupnost pa je bila vpeljana organizacijska oblika *associations diocésaines* (prevajam kot »škofjsko društvo). Verska vzgoja je dopustna le zunaj sistema javnega šolstva. Zasebnim verskim šolam lahko država delno finančno pomaga šele od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja.⁵⁸ Verske organizacije se v Franciji financirajo iz prostovoljnih prispevkov vernikov in daril. Država financira le versko oskrbo v bolnišnicah in zavodih za preostanjanje prostostnih kazni. Kot družbeno koristne organizacije verske skupnosti uživajo različne oblike davčnih ugodnosti.⁵⁹ Zakonsko zvezo z vsemi učinki civilnega prava je mogoče skleniti le pred pristojnim državnim organom.

V ZRN sta (rimo)katoliška in luteranska verska skupnost približno enako številni, vendar ZRN vseeno obravnavam na tem mestu, ker so se po njeni ureditvi zgledovale predvsem države, v katerih je (rimo)katoliška cerkev največja verska skupnost. Nemško pravo odnosov med državo in verskimi organizacijami sestavljajo tri temeljna načela:⁶⁰

a) načelo *verske nevtralnosti*: po Temeljnem zakonu (TZ)⁶¹ nevtralnost pomeni prepoved diskriminacije na podlagi verskega prepričanja (tretji odstavek 3. člena TZ) in jamstvo verske svobode (drugi odstavek 4. člena TZ). Nevtralnost je v tesni zvezi s temeljnim ustavnim načelom enakopravnosti.

b) načelo *verske paritete*: je posledica zgodovinske razpetosti nemških dežel med katoliško in protestantsko veroizpovedjo. Posvetne oblasti od l. 1555 (Augsburški mir) obe skupnosti obravnavajo enakopravno. Paritetno načelo ni pozitivno ustavno načelo, marveč izvira iz nem-

53 Simon Shetreet, *The model of State and Church Relations and its Impact on the Protection of Freedom of Conscience and Religion – a Comparative Analysis and a Case Study of Israel*, v: Brugger, Karayanni 2007 (op. 50), 88.

54 *Journal officiel*, 11. 12. 1905, z vsemi poznejšimi spremembami.

55 Francoska ustava na: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-de-1958.5074.html#preamble> (14. 7. 2001).

56 Zakon dostopen na: <http://www.legifrance.gouv.fr> (14. 7. 2011).

57 Volker Wick, *Die Trennung von Staat und Kirche – Jüngere Entwicklungen in Frankreich im Vergleich zum deutschen Kooperationsmodell*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, 43.

58 Wick 2007 (op. 57), 139.

59 Wick 2007 (op. 57), 129 - 144.

60 Wick 2007 (op. 57), 11 - 15.

61 V nemščini: *Grundgesetz*. Dostopen na: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf> (14. 7. 2011).

škega običajnega prava in je v tesni zvezi z načelom enakopravnosti. Ker morajo javne oblasti pri obravnavanju posamezne verske skupnosti upoštevati njen položaj in vlogo v družbi, natančneje govorimo o »stopnjevit« pariteti.

c) načelo *sekularnosti*: je vrednostna podstat nemškega ustavnega prava. Državni pravni red je avtonomen in neodvisen od pravnega reda verskih skupnosti. Sekularnost je nujen predpogoj za uresničitev načel verske nevtralnosti in paritete.

ZRN je prepoznavna po t. i. *načelu sodelovanja* med državo in verskimi organizacijami. Načelo izhaja že iz TZ in se med drugim odraža v: institucionalnem jamstvu verskega pouka na javnih šolah (drugi in tretji odstavek 7. člena), zagotovitvi verskega šolstva (četrti in peti odstavek 7. člena), sistemu cerkvenega davka (peti odstavek 137. člena Weimarske ustave (WU) v zvezi s 140. členom TZ) in pristojnosti zveznih dežel, da lahko v ustavnih okvirjih TZ sklepajo različne oblike sporazumov z verskimi skupnostmi (drugi odstavek 123. člena).⁶² Verski pouk je obvezen šolski predmet na javnih osnovnih šolah. Obiskovati ga morajo vsi učenci, ki so člani določene verske skupnosti. Stroški pouka bremenijo državo. Teološke fakultete so del javnih univerz, katerih stroške nosi država, študijski program pa avtonomno določa zadevna verska skupnost. Ena redkih podobnosti s francoskim modelom je zagotovitev in (so)financiranje verske oskrbe v javnih ustanovah, službah in zavodih (prvi odstavek 138. člena WU v zvezi s 140. členom TZ).

Prepoznavna značilnost razmerij med državo in verskimi skupnostmi v ZRN je cerkveni davek (*Kirchensteuer*). Zagotavlja ga že TZ. Verska skupnost s statusom subjekta javnega prava (*Körperschaft des öffentlichen Rechtes*) lahko obdavči svoje člane. Zanje je cerkveni davek obvezna javnopravna dajatev. Z institutom cerkvenega davka prenese javna oblast izvrševanje dela svoje suverenosti na verske skupnosti z javnopravno osebnostjo. V povprečju sredstva, zbrana na takšen način, predstavljajo kar 90 % prihodkov verskih skupnosti, ki so upravičene do tovrstnega vira financiranja.⁶³ Podobno kot v Franciji uživa-

jo verske skupnosti različne davčne ugodnosti.⁶⁴ Zakonska zveza, sklenjena pred organom verske skupnosti, nima učinkov po civilnem pravu.⁶⁵

Ob francoskem in nemškem modelu se v državah katoliške versko-kulturne tradicije pojavljajo še nekateri mešani modeli, ki so na različne načine le variacije nanju. Tako na primer španska ustava iz l. 1978 v 16. členu posebej omenja sodelovanje s katoliško cerkvijo.⁶⁶ Tudi italijanska ustava v 7. členu izpostavi neodvisnost (rimo) katoliške cerkve, ostale verske skupnosti pa obravnava v 8. členu.⁶⁷ Tako v Španiji kot v Italiji je mogoče zakonsko zvezo z vsemi učinki civilnega prava skleniti pred ustreznim organom verske skupnosti. Belgija in Luksemburg sta vedno bližje modelu M4 in se oddaljujeta od francoskega zgleda, saj so na primer v Luksemburgu nekatere verske organizacije z javnopravno osebnostjo, v Belgiji pa se prispevki za pokojninsko zavarovanje cerkvenih uslužbencev plačujejo iz javnofinančnih blagajen.⁶⁸

Poseben je položaj (rimo)katoliške cerkve v postsocialističnih državah, saj so danes precej bolj sekularizirane kot so bile pred nastopom socialističnega političnega režima. Izpostavljam primera Češke republike in Madžarske. Državi imata bogato katoliško tradicijo, danes pa bi ju lahko uvrstili v model M3. Na Češkem temeljna razmerja med državo in verskimi skupnostmi ureja Listina temeljnih pravic in svoboščin (z dne 16. december 1992).⁶⁹ V prvem odstavku 2. člena določa, da država ni navezana na nobeno veroizpoved ali ideologijo. Verskim organizacijam v drugem odstavku 16. člena zagotavlja svobodo

64 Wick 2007 (op. 57), 129 - 135.

65 Gerhard Robbers, State and Church in Germany, v: Gerhard Robbers (ur.), *State and Church in the European Union*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1996, 71.

66 Besedilo španske ustave npr. na: http://www.servat.unibe.ch/icl/sp00000_.html (14. 7. 2001).

67 Besedilo italijanske ustave npr. na: <http://www.governo.it/governo/costituzione/principi.html> (14. 7. 2011).

68 Roland Minnerath, Modeli odnosov med cerkvijo in državo, v: Alenka Šelih, Janko Pleterški (ur.), *Država in cerkev*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2002, 17.

69 V češkem jeziku: *Listina základních práva svobod*. Dostopna npr. na: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html> (14. 7. 2011)

62 Wick 2001 (op. 57), 16 - 18.

63 Lasia Bloss, *Cuius religio – EU ius regio?*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 114 - 115.

in neodvisnost pri notranji organizaciji in delovanju. Na Madžarskem je vse od druge svetovne vojne naprej veljala striktna ločitev države in verskih skupnosti. Nova madžarska ustava (v veljavi od 1. 1. 2012) je ubrala nekoliko drugačen pristop, ki skuša ponovno povečati pomen in vlogo krščanskih, zlasti (rimo)katoliške veroizpovedi. Tako je v drugem odstavku preambule zapisano, da je Madžarsko pred tisoč leti ustanovil kralj Sveti Štefan in jo napravil za del krščanske Evrope, v šestem odstavku pa je krščanstvu priznana posebna vloga pri ohranitvi madžarskega naroda skozi zgodovino. Povečan vpliv krščanske moralne teologije je zaznati tudi v nekaterih členih normativnega dela ustave, na primer med temeljnimi določbami, kjer člen M določa, da država varuje ustanovo zakonske zveze med moškim in žensko, družino kot osnovo za preživetje naroda in rojevanje otrok po naravni poti.⁷⁰

2.3 Razmerja med verskimi organizacijami in državo znotraj pravoslavne versko-kulturnega kroga

Večina teh držav se je v drugi polovici 20. stoletja soočila z realsocialističnim političnim režimom, v katerem sta bila vsakršno versko čustvo in organizirana religija nezaželena in obravnavana kot »notranji razredni sovražnik«. Osredotočam se zlasti na grško ureditev razmerij med državo in verskimi organizacijami.

Grčija nikoli ni imela realsocialističnega režima kakor pravoslavne države vzhodne Evrope in Rusije. Njena pravna ureditev položaja verskih skupnosti je bila v devetdesetih letih 20. stoletja zgled novonastalim demokratičnim državam pretežno pravoslavne versko-kulturne tradicije. Razmerjem med državo in verskimi organizacijami v Grčiji ustreza model M5. Velika večina grškega prebivalstva pripada pravoslavni cerkvi. Temelje odnosov grške države do pravoslavne cerkve vsebuje 3. člen ustave iz l. 1975.⁷¹ Njegov prvi odstavek določa, da je grška pravoslav-

na veroizpoved »prevladujoča religija v državi«, kar v praksi pomeni uradno veroizpoved grške države, lasten javnopravni položaj in ugodnejšo obravnavo od ostalih veroizpovedi.⁷² Status subjekta javnega prava in nekatere posebne naloge grški pravni red pripoznava tudi (rimo)katoliški in protestantski verski skupnosti. Grško pravoslavno cerkev skoraj v celoti financira država v obliki neposrednih in posrednih subvencij ter različnih dotacij. Na javnih osnovnih šolah se izvaja verski pouk, ki ni obvezen. Vsaka verska skupnost lahko ustanovi svoje zasebne šole. Ustanove, kjer se izobražujejo bodoči duhovniki financira država, učitelji pa so javni uslužbenci. Sklenitev zakonske zveze pred državnim organom je bila uvedena šele l. 1982. Zakonska zveza, sklenjena pred ustreznim organom grške pravoslavne cerkve, ima vse posledice po civilnem pravu.⁷³

Po koncu obdobja diktature komunistične partije je l. 1993 Ustava Ruske federacije vzpostavila nove temelje odnosov med verskimi organizacijami in državo. Rusko ureditev lahko uvrstimo v model M3. Položaj ruske pravoslavne cerkve je iz zgodovinskih razlogov dejansko pomembnejši od tistega, ki ga zasedajo ostale verske skupnosti v državi. Tako je na primer v preambuli specialnega zakona, ki ureja organizirano versko življenje, omenjena posebna vloga ruske pravoslavne cerkve za ruski narod.⁷⁴

Romunska ureditev razmerja med verskimi organizacijami in državo je tipična za postsocialistične države pravoslavne versko-kulturne tradicije. Veljavna romunska ustava v tretjem odstavku 29. člena določa, da so verske skupnosti avtonomne v razmerju do države. Peti odstavek istega člena jim zagotavlja državno podporo, ki vključuje versko oskrbo v vojski, bolnišnicah ipd.⁷⁵ Enako kot v Rusiji, tudi romunski zakon, ki ureja pravni položaj verskih skupnosti, pravoslavni cerkvi priznava zgodovinsko vlogo za romunski narod.⁷⁶

72 Charalambos Papastathis, *State and Church in Greece*, v: Robbers 1996 (op. 65).

73 Papastathis 1996 (op. 72), 78 - 90.

74 Lev Simkin, *State and Church in Russia*, v: Robbers 1996 (op. 65).

75 Besedilo romunske ustave na: <http://www.constitutia.ro/const.htm> (15. 7. 2011).

76 V. Bărbăteanu in D. Suliman, *Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and*

70 Besedilo madžarske ustave na: http://www.euractiv.com/sites/all/euractiv/files/CONSTITUTION_in_English__DRAFT.pdf (14. 7. 2011). V času pisanja tega članka je bila nova madžarska ustava še v fazi *vacatio legis*.

71 Besedilo grške ustave npr. na: http://www.servat.unibe.ch/icl/gr00c____.pdf (14. 7. 2011).

2.4 Razmerja med verskimi organizacijami in državo znotraj protestantskega versko-kulturnega kroga

V državah, kjer prevladuje ena od protestantskih veroizpovedi naletimo na modela M2 in M5, možna je tudi kombinacija modelov M3 in M4. Kljub temu, da se v naslovu tega prispevka omejim na evropski prostor, ne morem spregledati ureditve v ZDA, ki je pomembno vplivala na razvoj primerjalnega ustavnega prava na tem področju. Navadno se uči, da je francoska različica ločitve države in verskih organizacij *negativna*, ločitev v ZDA pa *pozitivna* po svojem pristopu in odnosu do pojave religije. Ločitev v ZDA je racionalen in pragmatičen kompromis ustavotvorcev, ki so se zavedali, da je svobodo veroizpovedi najlažje doseči tedaj, ko nobena veroizpoved ni privilegirana.⁷⁷ Razmerje med religijo in zvezno državo v ZDA je opredeljeno v prvem amandmaju k ameriški ustavi iz leta 1791. Sestavljata ga dve klavzuli: *Establishment Clause* (»Kongres ne sme sprejeti zakona, ki bi se nanašal na ustanovitev religije,...«; na ta način se vzpostavlja svetovno-nazorsko nevtralna država) in *Free Clause* (»...ali bi (zakon, ki ga sprejme Kongres, op. avtorja) prepovedal svobodno izpovedovanje vere...«; tako sta zagotovljeni individualna in kolektivna verska svoboda).⁷⁸ Pravne standarde razmerij med (zvezno) državo in (organizirano) religijo je v veliki meri postavilo ameriško Zvezno vrhovno sodišče.⁷⁹

Model M5 predstavlja ureditev v Angliji. Na čelu nacionalne cerkve (*Church of England*) je monarh. Obvezno mora biti anglikanec in se ne sme spreobrniti v kakšno drugo veroizpoved. Monarh imenuje nadškofe in škofo na predlog prvega ministra.⁸⁰ Država verskih skupnosti ne financira, niti nacionalne cerkve ne, uživajo pa nekatere davčne ugodnosti. Edina finančna pomoč države katerekoli verski skupnosti je (so)financiranje obnove verskih objektov.⁸¹ Na javnih šolah učenci pred poukom obvezno molijo. Molitev izraža krščansko izročilo, a ni vezana na konkretno veroizpoved. Engels je že l. 1844 zapisal, da je Anglija poseben primer: za svoj verski temelj nima nobene določene veroizpovedi, ampak nekakšen »prez vseh obstoječih konfesij«. Je država »neopredeljenega krščanstva«.⁸² V model M5 uvrščamo tudi ureditev na Danskem, Norveškem in na Islandiji. V teh državah naletimo na pojav državne cerkve, ki je bila zgodovinsko značilna za absolutistično državo. Posvetna oblast je določala veroizpoved državljanov in sama urejala notranje zadeve cerkve. Veljalo je, da je cerkev posebna državna služba, višji duhovniki pa državni uradniki, ki jih imenuje izključno monarh. Državna cerkev je prevzela naloge, kot so sklenitev zakonske zveze, vzgoja in izobraževanje, dobrodelna dejavnost ipd.⁸³ Danes je koncept državne cerkve v resni krizi, kar je posledica odziva pravnega sistema na spremenjeno socialno-politično stanje v družbi in umika verskih skupnosti v civilno družbo, ki omogoča njihovo povečano (notranjo) avtonomijo.⁸⁴

Beliefs, v: *Legal Aspects of Religious Freedom*, Urad vlade Republike Slovenije za verske skupnosti, mednarodna konferenca, 15. – 18. september 2008, dostopno na: http://www.uvs.gov.si/fileadmin/uvs.gov.si/pageuploads/razni_dokumenti/konferenca/Legal_aspects_of_religious_freedom_-_zbornik.pdf (15. 7. 2011).

77 Marko Kerševan in Sergej Flere, *Religija in sodobna družba*, Ljubljana, Založba Sophia, 1995, 110.

78 Navajam iz slovenskega preвода ustave ZDA: Klemen Jaklič in Jurij Toplak, *Ustava Združenih držav Amerike s pojasnili*, Ljubljana, Nova obzorja, 2005, 98.

79 Glej npr. odločitve v zadevah: *Torasco v. Watkins*, 367 U.S. 488 (1961), kjer je sodišče odločilo, da je zakonska določba v zvezni državi Maryland, po kateri je morala oseba, ki je opravljala javno službo, verjeti v boga, v nasprotju z ustavo ZDA; *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 (1985), kjer je sodišče za protiu-

stavno razglasilo določbo predpisa v Alabami, ki je od učencev zahtevala, da pred pričetkom pouka v javni šoli tiho meditirajo ali prostovoljno molijo; v primeru *Aguilar v. Felton*, 473 U.S. 402 (1985) je sodišče ugotovilo, da je plačevanje učiteljev na verskih zasebnih šolah iz javnofinančnih blagajn, protustavno.

80 Shetreet 2007 (op. 53), 100 – gt101.

81 David McClean, *State and Church in United Kingdom*, v: Robbers 1996 (op. 65), 320.

82 Friderich Engels, *Položaj Anglije* (1844), v: Marx, Engels, Lenin 1980 (op. 41), 110.

83 Zippelius 1997 (op. 34), 108.

84 Silvio Ferrari, *Church and State in Post-Communist Europe*, v: Silvio Ferrari, Cole W. Durham in Elisabeth A. Sewell (ur.), *Law and Religion in Post-Communist Europe*, Leuven, Pariz, Dudley, Peeters, 2003, 415.

Kot primer hibridnega modela (med M3 in M4) predstavljam Nizozemsko. Kljub temu, da pogovorno velja za protestantsko državo, to ne drži, saj se večji delež prebivalcev prišteva k (rimo)katoliški veroizpovedi. Nizozemska ustava v nobenem členu ne določa, da ni državne cerkve in tudi ne zapoveduje ločitve države in verskih organizacij. Ker na Nizozemskem ni splošnega sistema javnega financiranja verskih skupnosti, ker verske organizacije nimajo statusa oseb javnega prava in ker ima le zakonska zveza, sklenjena pred pristojnim državnim organom, vse civilnopravne učinke, lahko sklenemo, da se nizozemski model počasi že približuje francoskemu (torej modelu M2).⁸⁵

3 SKLEP

Primerjava prvega in drugega dela tega pripevka bralcu razkrije (različno velik) razkorak med idejnim (na filozofsko-teološki ali pravnoteoretični ravni) in dejanskim (doseženim v družbeni resničnosti) bodisi le na ravni družbenih dejstev bodisi na ravni družbenih dejstev in pozitivnega prava). Bolj ali manj je jasno, da idejno (preskriptivno) velikokrat podleže dejanskemu (deskriptivnemu) in da slednje marsikdaj ne želi ali ne more slediti idejnemu. Tisto, kar je potem dejansko doseženo, je zato največkrat manj, različno ali nepopolno v razmerju do idejnega.

Kljub predstavljenim razlikam med državami različnih krščanskih tradicij, je temeljna značilnost držav, kjer prevladuje ena od krščanskih veroizpovedi – *dvojnost duhovnega in posvetnega*. Razvijala se je stoletja dolgo in je danes najizrazitejša v državah zahodne Evrope. V južnovevropskih državah je njena zunanja manifestacija pogosto odvisna od ideološke usmeritve vsakokratne politične oblasti v državi. Zavest o dvojnosti duhovnega in posvetnega je najšibkeje razvita v državah pravoslavne versko-kulturne tradicije v vzhodni Evropi in Rusiji, a nedavni prevzem okcidentalnih političnih institucij tudi te države sili v celovitejši sprejem omenjene dvojnosti.

Ločitev verskih organizacij in države nikoli ni in tudi danes ne pomeni ločitve religije in politike. Kvečjemu apologetska je trditev, da ločitev verskih organizacij in države že sama po sebi za-

gotavlja svobodo veroizpovedi in enakopravnost verskih skupnosti v državi. Empirično raziskovanje namreč pokaže, da institucionalna ločitev verskih organizacij in države ni zadosten (primer držav s pravoslavno tradicijo), marsikdaj pa niti nujen pogoj za zagotovitev verske svobode (primer skandinavskih držav).

Delitev državne oblasti na zakonodajno, izvršilno-upravno in sodno, je v primerjavi z delitvijo celotne družbene sfere na duhovno-versko in posvetno-državno, ki se je morala zgoditi pred tem, drugotnega pomena. Družba, ki ne loči med duhovnim in posvetnim, namreč ne more ločiti verske od pravne zapovedi in zato ni sposobna ustvariti umerjenega pravnega sistema, v katerem ne zapoveduje, upravlja in sodi ena in ista oseba.

Preteklost nam žuga pred njimi in prihodnost bi se morala otepati tako teženj države po prevladi na duhovno-moralnem področju družbenega življenja, kakor namer verskih organizacij po posvetni vladavini. V nasprotnem primeru vsaj ena od obravnavanih institucij izda svoj izvirni namen. Predmet širše razprave je, katera bolj. Je to (zlasti katoliška) verska organizacija, kadar se bolj ali manj odkrito spogleduje s posvetno oblastjo in tako ravna v popolnem nasprotju z izvirnim krščanskim naukom? Ali je to vendarle (novoveška) država, ki so si jo prvotno zamislili le kot nočnega čuvaja, danes pa s svojo pravodajno dejavnostjo posega nemara že na vsa področja družbenega življenja?*

Predstavitev avtorja

Jaka Pengov je z odliko diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Za diplomsko nalogo z naslovom »Temeljne razlike v razumevanju razmerja med cerkvijo in državo znotraj krščanskega občestva« je prejel fakultetno nagrado za vrhunsko diplomsko nalogo. Trenutno na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani pripravlja doktorsko disertacijo o identitetah pravnega subjekta. Zaposlen je kot sodniški pripravnik na Višjem sodišču v Ljubljani.

* Avtorjeva zahvala: Posebna zahvala gre M.B., ki je poskrbela, da to besedilo ni za vedno izgubljeno.

85 Minnerath 2002 (op. 68), 36.

